

РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕСТОНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИSTAGES OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION
IN THE REPUBLIC OF ESTONIA: EXPERIENCE FOR UKRAINE

У статті висвітлено досвід становлення й розвитку вищої освіти Естонської Республіки, яка вже інтегрована в Європейське співтовариство і до якого також прагне Україна її українське суспільство. Тому мета статті, спрямована на висвітлення досвіду Естонії у сфері розвитку вищої освіти та його використання для подальшої інтеграції української освітньої системи в європейський контекст, є доволі актуальною. У статті досліджено етапи розвитку вищої освіти Естонської Республіки з моменту здобуття незалежності та акцентовано увагу на значущих реформах та ключових досягненнях, які стали можливими завдяки впровадженню європейських стандартів. Висвітлюються основні трансформаційні процеси, такі як приєднання до Болонського процесу, що передбачає запровадження трициклової системи навчання та підвищення якості освіти з метою забезпечення конкурентоспроможності естонської освіти на міжнародній арені. Автори підкреслюють важливість міжнародного співробітництва та інтернаціоналізації вищої освіти, що сприяло обміну досвідом і створенню сприятливих умов для розвитку наукових досліджень та академічної мобільності. Особливу увагу приділено порівнянню напрямів розвитку естонської та української систем вищої освіти, зокрема показано, що етапи розвитку вищої освіти в Україні характеризуються аналогічними періодами становлення, розвитку та реформування, інтеграції у Європейський простір вищої освіти. Естонський досвід щодо трансформації системи вищої освіти та її гармонізації з європейськими інституціями та практиками може бути корисним для України, враховуючи спільні історичні виклики та прагнення до повноцінної інтеграції в європейське освітнє середовище. Проте, війна в Україні створила нові виклики для вітчизняної системи вищої освіти, що вимагає її адаптації та потужної підтримки з боку міжнародних партнерів задля збереження й відновлення людського капіталу й подолання освітніх втрат, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації.

Ключові слова: система вищої освіти, реформування вищої освіти, інтеграція у Європейський простір вищої освіти.

The article highlights the experience of the formation and development of higher education in the Republic of Estonia, which is already integrated into the European Community and to which Ukraine and Ukrainian society also strive. Therefore, the aim of the article is highly relevant, as it is focused on highlighting Estonia's experience in the development of higher education and its application for the further integration of the Ukrainian education system into the European context. The article examines the stages of the development of higher education in the Republic of Estonia since independence with the focus on significant reforms and key achievements that became possible through the implementation of European standards. The main transformation processes have been highlighted, such as joining the Bologna process, which involves the implementation of a three-cycle system of education and the improvement of the education quality in order to ensure the competitiveness of Estonian education in the international arena. The authors emphasize the importance of international cooperation and internationalization of higher education, which has contributed to the exchange of experience and the creation of favourable conditions for the development of scientific research and academic mobility. Special attention is paid to the comparison of the directions of development of the Estonian and Ukrainian higher education systems. In particular, it has been shown that the stages of the development of higher education in Ukraine are characterized by similar periods of formation, development and reform, integration into the European area of higher education. The Estonian experience in the transformation of the higher education system and its harmonization with European institutions and practices can be useful for Ukraine, taking into account the common historical challenges and the desire for full integration into the European Higher Education Area. However, the war in Ukraine has created new challenges for the domestic higher education system, requiring its adaptation and strong support from international partners to preserve and restore human capital and overcome the educational losses caused by the full-scale invasion of the Russian Federation.

Key words: higher education system, higher education reform, integration into the European Higher Education Area.

УДК 378.014.3+378.014.5](474.2+477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/76.40>

Гавриленко В.В.,
аспірант кафедри педагогіки
та психології освітньої діяльності
Запорізького національного
університету

Меняйло В.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної
та прикладної фізики
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Освіта завжди відігравала ключову роль у розвитку держави, суспільства та економіки. Естонська республіка як і Українська держава, пройшли складний шлях до здобуття незалежності. Періоди окупації, становлення самостійної держави та остаточне здобуття прав

на самовизначення, інтеграція у Європейське співтовариство, до якого прагне Україна та українське суспільство. Досвід Естонії в контексті розвитку вищої освіти може стати корисним на шляху до впровадження реформ та подальшу інтеграцію української системи вищої освіти до європейського співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження розвитку освіти в Естонській республіці у контексті міжнародних процесів та їх вплив на розвиток вищої освіти в Україні представлені в роботах М. Tamtik, E. Saar, T. Roosalu, G. Tire, G. Golden, G. Marconi, S. Kato, В. Ткаченко, В. Лугового, О. Слюсаренко, Ж. Таланової. Так, М. Tamtik у своїй статті [16] висвітлює результати імплементації міжнародних стандартів та їх вплив на систему розвитку вищої освіти Естонії. В. Ткаченко [13] розглядає особливості системи державного управління освітою в Естонії, включаючи аналіз нормативно-правової бази, регуляторної політики, структури управління. E. Saar та T. Roosalu [17] досліджують питання впливу на вищу освіту Естонської республіці радянського минулого, описують шлях трансформації та реформ після здобуття остаточної незалежності, а також аналізують вплив зовнішніх факторів, особливо процесів європеїзації та інтерналізації вищої освіти на її розвиток. G. Tire у своїй роботі [19] розкриває позитивний вплив на розвиток естонської освіти участі країни в Міжнародній програмі з оцінювання освітніх досягнень учнів (PISA). В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова [4] на підставі аналізу міжнародного досвіду розглядають питання щодо вибору стратегії розвитку вищої освіти для України. Зокрема, вони виділяють дві стратегії: перша, яка базується на масовій стандартизованій практиці та акредитаційних механізмах забезпечення порогової якості; друга, яка передбачає використання рейтингових механізмів моніторингу та стимулювання постійного покращення якісних показників, залучаючи проривні інновації. У своїх висновках науковці рекомендують впроваджувати другу стратегію для подальшого розвитку української освіти, яка наразі здебільшого реалізує першу. У своєму звіті «Benchmarking Higher Education System Performance: Estonia» G. Golden, G. Marconi, S. Kato [14] порівнюють показники розвитку вищої освіти в Естонській республіці з показниками країн членів OECD, що надає можливість виокремити слабкі та сильні сторони проведених реформ та запропонувати подальші шляхи модернізації вищої освіти в Естонії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті цього дослідження нерозкритим залишається питання щодо дослідження етапів розвитку вищої освіти Естонії та використання її позитивного досвіду для України, яка проходить аналогічний шлях від здобуття незалежності до повноцінної інтеграції в європейське співтовариство.

Мета статті: визначити спільні етапи розвитку вищої освіти в Естонській республіці та України та зіставити досвід впровадження реформ та законодавчих ініціатив у сфері вищої освіти двох країн.

Виклад основного матеріалу. Розвиток держави в цілому невід'ємно залежить від освіченості суспільства. Як влучно зазначили С. Сисоева та Н. Батечко, «освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави» [1]. Така залежність держави від освіти, як і освіти від держави ґрунтується не тільки на сучасних дослідженнях, а формувалася протягом минулих століть. Посилаючись на історичні факти у своїй науковій роботі «Особливості розвитку університетської освіти в Україні» І. Міщинська [5] визначає такі основні етапи розвитку української школи вищої освіти:

- зародження та становлення університетської освіти, що відбувалось протягом XVII - XVIII ст.;
- перетворення університетів освіти на освітні центри з 1803 року;
- становлення університетської освіти після 1917 року;
- освіта в Україні після Другої світової війни;
- оновлення університетської освіти після 1991 року в самостійній державі.

Проводячи паралель з етапами розвитку вищої освіти в Естонській республіці, висвітленими в роботі Ellu Saar, René Mõttus «Higher Education at a Crossroad: the Case of Estonia» [18], можемо констатувати, що історично вони схожі за своїм контекстом: створення перших осередків вищої освіти завдяки меценатам; їх розвиток, набуття автономії, перетворення на освітні центри; діяльність в період окупації; реформи та розвиток після здобуття незалежності, яка дала потужний імпульс щодо початку трансформації вищої школи та будови національних систем освіти. Отже, Естонська республіка й Українська держава як пострадянські країни, розпочали основний шлях реформ у вищій освіті після остаточної здобуття незалежності.

На початок 1991 року в Естонії існувало два типи вищої освіти: академічна вища освіта, що надавалась університетами, та професійна вища освіта, що здобувалася в професійних закладах освіти та коледжах при університетах. Гнучкість законодавства, яке регулювало освітні процеси в Естонії на той момент, сприяла відкриттю численних приватних навчальних закладів, здебільшого університетів та професійно-технічних закладів вищої освіти.

Зростання кількості закладів вищої освіти в Естонії також було зумовлено відкриттям представництв іноземних університетів, вектор діяльності яких здебільшого був направлений на підготовку юристів, бізнес-менеджерів та психологів, що пояснювалось низькими витратами на інфраструктуру та великим попитом на ці спеціальності. Але така динаміка була відносно тимчасовим явищем, надалі кількість університетів, зокрема при-

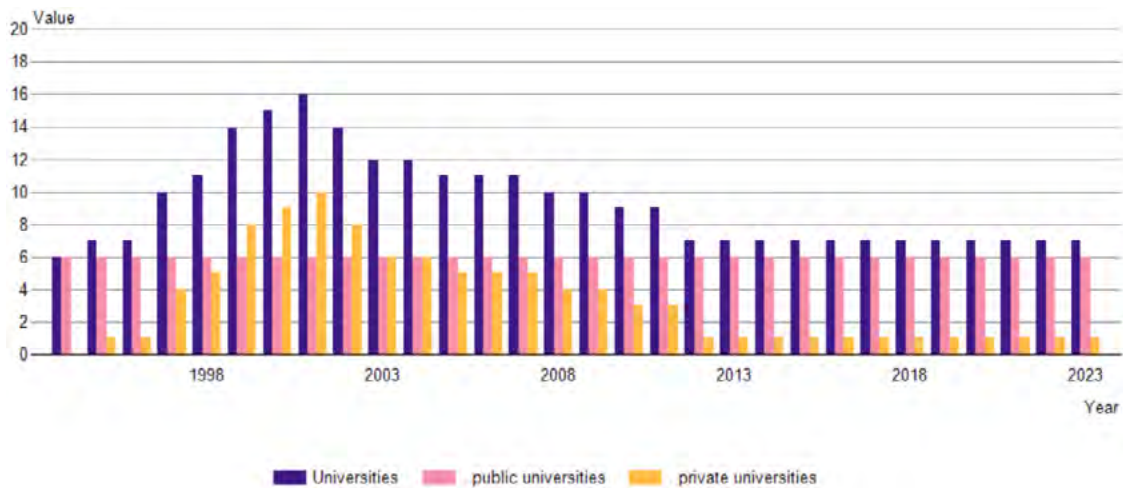

Рис. 1. Кількість університетів в Естонії [20]

ватної форми власності, поступово зменшувалась. Наочно це можна побачити на діаграмі (Рис. 1).

Проте, стрімке збільшення закладів вищої освіти наприкінці 90-х років потребувало нових підходів до забезпечення якості вищої освіти та її відповідності міжнародним стандартам. Тому, саме якість освіти стала одним з ключових аспектів реформування естонської освіти, основні принципи якого були закладені у низці нових нормативних документів. Зокрема, було прийнято: Закон про університети (1995 рік), Стандарт вищої освіти (1996 рік), Закон про приватні школи (1998 рік), Закон про заклади професійної вищої освіти (1998 рік). Крім того, у 1997 році було створено Центр Акредитації вищої освіти, що надало можливість врегулювати діяльність закладів вищої освіти в Естонській республіці відповідно до прийнятих стандартів.

Після приєднання до Болонської Декларації у 1999 році в естонській вищій освіті розпочалися зміни відповідно задекларованих стандартів. Зокрема, була реалізована трирівнева система підготовки фахівців вищої освіти: бакалавр (три роки), магістр (два роки), доктор філософії (чотири роки). Важливу роль у становленні національної системи освіти також відіграло приєднання Естонії до таких програм як Erasmus та TEMPUS, які підвищили показники мобільності студентів, поглибили міжнародну співпрацю науковців та викладачів, розширили можливості щодо обміну досвідом з передовими університетами Європи та світу.

Після приєднання Естонської республіки до Європейського Союзу та НАТО у 2004 році Естонія швидко розпочала новий етап реформ у сфері вищої освіти, спрямованих на подальшу активізацію міжнародної співпраці та входження естонських закладів вищої освіти до потужних міжнародних університетських спільнот (European University Association [EUA], Coimbra Group, Baltic Sea Region University Network [BSRUN], Network of Universities

From the Capitals of Europe [UNICA], International Association of Universities [IAU]) [16].

Для визначення конкретних напрямів реформування у країні була розроблена перша стратегія розвитку вищої освіти Естонії на період 2006–2016 роки. Як зазначають у своїх дослідженнях Ellu Saar та Triin Roosalu [17], основні завдання цієї стратегії полягали в оптимізації кількості студентів, активізації співробітництва з міжнародними організаціями, посиленні фінансування для розвитку інфраструктури, перенесенні акцентів на важливість людського ресурсу у сфері освіти, її орієнтації на потреби економіки та суспільства Естонської республіки, а також приділення значної уваги якості освіти та дослідницьким ініціативам, мобільності студентів та участі в університетських рейтингах серед країн Європейського Союзу.

Наступним стратегічним документом стала прийнята у 2014 році «Lifelong Learning Strategy 2020», яка визначила подальші кроки у розвитку системи вищої освіти Естонії на 2014–2020 роки. Основна мета цього документу полягала в забезпеченні доступності освіти для всіх громадян Естонії відповідно до їх потреб та можливостей протягом усього життя.

Окреслюючи основні етапи розвитку вищої освіти в Естонській республіці, Huisman J., Smolentseva A., Froumin I. [15] виокремили чотири основних періоди, а саме:

- **період становлення**, спричинений в основному інституційними змінами на рівні країни (1988–1992 роки);
- **період зростання** кількості закладів вищої освіти в комбінації з розробкою законодавчої бази та механізмів акредитації (1993–1998 роки);
- **період реформ та змін**, пов'язаних з імплементацією принципів та стандартів, впроваджених через долучення до Болонського процесу (1999–2005 роки);

– **період посилення позицій на міжнародному рівні**, конкуренція та співпраця з міжнародними освітніми інституціями задля посилення якості та забезпечення конкурентоспроможності сектору вищої освіти (2006 рік – теперішній час).

Таким чином, вища освіта в Естонській республіці зазнала значних змін та трансформацій, які стали викликом для держави в різні періоди її розвитку, політичних та економічних змін. Як зазначено у звіті «Benchmarking Higher Education System Performance: Estonia» [14], розбудова законодавчої бази, акредитація закладів вищої освіти, залучення міжнародних інституцій для співробітництва у сфері освіти, студентський та викладацький обмін за академічними та дослідницькими міжнародними програмами, інтеграційні процеси з Європейською системою освіти були спрямовані на досягнення рівності та якості в освіті та зумовили позитивні зміни у сфері державних інвестицій, гендерної рівності, взаємодії освіти з бізнес-сектором та інших областях.

Україна, в свою чергу, має схожі етапи становлення та розвитку системи національної вищої освіти, що також розпочалися після здобуття незалежності. Спираючись на результати дослідження В. Дериховської [2], виділимо такі її періоди:

– **період становлення вищої освіти** (1991–1995 рр.), що визначається початком змін у законодавчій базі на фоні невизначеності та нових політичних і соціально-економічних викликів. Першим документом самостійної української держави стало прийняття постанови КМУ «Про Державну національну програму “Освіта” (Україна XXI століття)» від 03 листопада 1993 р. [6], яка визначила стратегію розвитку освіти в Україні на найближчі 5 років. Основні напрямки цієї стратегії були спрямовані на: відродження та розбудову національної системи освіти для формування високо-культурного освіченого суспільства свідомих громадян з огляду на кардинальні зміни у всіх сферах суспільного життя України; створення та надання умов кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями, досягати якісно-нового рівня у вивченні базових навчальних предметів; відхід від авторитарної педагогіки, демократизація, децентралізація в питаннях управління сферою освіти; інтеграція освіти та науки; створення нової правової та нормативної бази освіти;

– **період реформування вищої освіти** (1996–2005 роки), який характеризується посиленням її ролі в сучасному суспільстві. Так, у 1996 році було прийнято Конституцію України (1996 р.), де в декларативній формі закріплювалось право громадян України на освіту, в тому числі, право на безкоштовне здобуття вищої освіти у державних і комунальних навчальних

зкладах на конкурентній основі (Стаття 53) [3]). У цей період було ухвалено низку законодавчих змін, спрямованих на трансформацію системи освіти та розробки національної системи кваліфікацій. Зокрема, в цей час були запроваджені такі ініціативи у вигляді Указів Президента як: «Про заходи реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів освіти» та «Основні напрями реформування вищої освіти». Період реформ відзначився ратифікацією Конвенції «Про визнання кваліфікацій із вищої освіти в Європейському регіоні» українською державою у 1997 році, що відкривало нові можливості для мобільності студентів та доступ до нових ринків праці для кваліфікованих фахівців. Також, у цей період був прийнятий Закон «Про освіту» (2002 р.) [7], який став основою для правового регулювання діяльності вищих навчальних закладів. У цьому ж році Указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти [9], основною метою якої було створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації громадян України, а також виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатись протягом життя, берегти й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти;

– **період інтеграції української освіти до Європейського простору вищої освіти** (2005–2013 роки). Знаковою подією, яка наблизила Україну та українську освіту ближче до європейської спільноти стало приєднання України до Болонського процесу, яке відбулось у 2005 р. [11]. Відповідно, Україна отримала ще один рушійний поштовх до реформування вищої освіти. Це стосувалося таких ключових позицій як: уведення двоциклового, а пізніше, трициклового навчання (бакалавр, магістр, доктор філософії), запровадження кредитної системи (ECTS); контроль якості освіти, що передбачає організацію акредитаційних агентств; розширення можливостей міжнародної мобільності студентів та науковців; забезпечення працевлаштування випускників, яке полягає в орієнтації на затребувані європейським ринком праці професії та кваліфікації разом з визнанням дипломів;

– **період інновацій** (2013 рік – 2021 роки), що характеризується як етап подальшого удосконалення системи освіти та її нормативно-правового забезпечення, що відбувається паралельно з інтеграцією у міжнародну освітню спільноту. Указом Президента України ухвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні (2013 рік) [10], яка має на меті підвищення якості та конкурентоспроможності освіти у нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України

у міжнародний освітній простір. В рамках реалізації цієї Стратегії було прийнято новий закон України «Про вищу освіту» [8], який встановив нові правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи вищої освіти. Основна мета цього Закону – посилення співпраці державних органів та бізнесу з закладами вищої освіти, надання більшої автономії закладам вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом, підготовка конкурентоспроможного людського ресурсу для забезпечення потреб суспільства, інноваційного розвитку країни, та відповідності вимогам ринку праці;

– **період функціонування освіти в умовах воєнного стану** (2022 рік – теперішній час), який характеризується як період призупинення деяких законодавчих актів, та, на жаль, супроводжується частковим згортанням демократичних процесів щодо автономії закладів вищої освіти, великими освітніми втратами та зниженням якості освіти внаслідок воєнних дій. 14 квітня 2022 року було схвалено Стратегію розвитку вищої освіти на 2022–2032 роки [12], розраховану на період входу України до Європейського Союзу та орієнтовану на зменшення деструктивних наслідків, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації на територію незалежної України.

Висновки. На підставі порівняльного аналізу етапів розвитку вищої освіти в Естонській республіці та України, можна визначити такі спільні періоди як: період становлення національних систем вищої освіти після здобуття незалежності, період реформування вищої освіти, період інтеграції до Європейського освітнього простору вищої освіти та впровадження інновацій.

Зазначені етапи тісно пов'язані з політичним, економічним та суспільним розвитком незалежних країн. Вони відображають стан держави, суспільства та відповідно тотожні з викликами, що супроводжують кожну країну на шляху до її розвитку. Досвід Естонської республіки свідчить, що Україна рухається у правильному напрямку на шляху до інтеграції з європейською системою вищої освіти. Проте, світ дуже швидко змінюється і наша країна як незалежна самостійна держава, повинна уважно стежити за розвитком подій на світовій арені, швидко реагувати на нові виклики та впроваджувати необхідні законодавчі зміни, приділяти більше уваги збереженню й розвитку людського капіталу, надавати йому всебічну підтримку як за рахунок державних інституцій, так і залучаючи можливості міжнародної економічної допомоги задля успішної реалізації стратегії розвитку національної системи освіти та її гармонізації з системою освіти європейських країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батечко Н. Г., Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку. ВД ЕКМО: Київ. 2011. 5 с.
2. Дериховська В. І. Аналіз еволюційних етапів модернізації національної системи вищої освіти. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 890–895.
3. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Дві стратегії розвитку вищої освіти: якої бракує Україні? *Inter. Sci. Journ. of Univ. and Leader*. 2021. Вип. 12. С. 35–52.
5. Міщинська І. В. Особливості розвитку університетської освіти в Україні. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 39 (4). С. 41–47.
6. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/896-93-%D0%BF>.
7. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>.
8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>.
9. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/347/2002>.
10. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/344/2013>.
11. Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. Болонський процес у фактах і документах. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка. 2003. С. 1–2.
12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>.
13. Ткаченко В. І. Система державного управління освітою Естонії. *Економіка та держава*. 2011. №. 10. С. 129–131.
14. Golden G., Marconi G., Kato S. Benchmarking Higher Education System Performance: Estonia. 2019. P. 10–13.
15. Huisman J., Smolentseva A., Froumin I. 25 years of transformations of higher education systems in post-Soviet countries. 2021. P. 166.
16. Tamtik M. Building a Norm of Internationalization: The Case of Estonia's Higher Education System. *Journal of Studies in International Education*. 2015. P. 165–168.
17. Saar E., Roosalu T. Inverted U-shape of Estonian Higher Education: Post-Socialist Liberalism and Post-socialist Consolidation. In: Huisman, J., Smolentseva, A., Froumin, I. (eds) 25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries. 2018. P. 155–160.
18. Saar E., Möttus R. Higher Education in the Crossroad: the Case of Estonia. 2013. P. 11–18.
19. Tire G. Estonia: A Positive PISA Experience. 2021. P. 101–118.
20. Statistics Estonia. HT27: HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS by Type of institution and Year 2023. URL: https://andmed.stat.ee/en/stat/sotsiaalelu__haridus__kergharidus/HT27